

POLSKO-NIEMIECKIE JUDAICA – POMIĘDZY KULTURĄ PAMIĘCI I Dyskursem o Przyszłości

W dniach od 4 do 5 czerwca 2013 r. Instytut Historii i Towarzystwo Studiów Łużyckich Uniwersytetu Zielonogórskiego, Muzeum Ziemi Lubuskiej w Zielonej Górze, Muzeum Ziemi Międzyrzeckiej, Studenckie Koło Archeologiczne oraz Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział w Zielonej Górze zorganizowały konferencję naukową pt. „Żydzi w dziejach pogranicza polsko-niemieckiego”. Podczas dwóch dni ponad dwudziestu referentów z ośrodków naukowych Polski i Niemiec dyskutowało na temat schedy kulturowej Żydów obejmującej okres od epoki renesansu po czasy współczesne. W problematyce konferencji można było wyróżnić pięć sekcji tematycznych: biograficzną, obejmującą nauki ścisłe, społeczną, historiograficzną oraz kulturoznawczą.

Obrazy rozpoczęły się 4 czerwca w Sali Witrażowej Muzeum Ziemi Lubuskiej w Zielonej Górze. Gości powitał dyrektor placówki, dr Andrzej Toczewski oraz prof. Tomasz Jaworski z zielonogórskiego Instytutu Historii. Obydwaj gospodarze wyrazili radość z możliwości zorganizowania sympozjum naukowego o unikatowej tematyce i niewątpliwie otwierającej perspektywy przyszłym badaniom.

Jako pierwszy z referatem *Wkład żydowskich przedstawicieli pogranicza polsko-niemieckiego w rozwój matematyki* wystąpił prof. Marian Nowak (Zielona Góra). Przedstawił sylwetki i dorobek naukowy wybitnych uczonych, m.in. Hugo Dyonizego Steinhausa, czołowego reprezentanta lwowskiej szkoły matematycznej, który po 1945 r. pracował i zmarł we Wrocławiu. Później prof. Leszek Hońdo w Uniwersytecie Jagiellońskim zaprezentował epigraficzne źródła do historii i kultury Żydów pogranicza, stwarzając niepowtarzalny portret nekropolii z terenu dzisiejszego województwa lubuskiego. O znaczeniu tego znakomitego wystąpienia referenci i przybyli goście mogli przekonać się w praktyce – w drugim dniu spotkania podczas zwiedzania cmentarza w Skwierzynie prof. Hońdo dokonał analizy inskrypcji umieszczonej na steli nagrobnej na terenie lubuskiego kirkutu. Następnie prof. Joachim Zdrenka (Zielona Góra) omówił *Trudności w badaniach nad ludnością wyznania mojżeszowego na przykładzie powiatu złotowskiego*. Autorowi udało się w rezultacie benedyktyńskich poszukiwań ustalić rzeczywistą liczbę ofiar *Holocaustu* w badanym przez siebie regionie. Z kolei Magdalena Abraham-Diefenbach (Frankfurt nad Odrą) zaprezentowała polsko-niemiecką publikację poświęconą historii kirkutu w Słubicach. Książka zatytułowana *Makom tow – dobre miejsce. Cmentarz żydowski Frankfurt nad Odrą/Słubice*, wydana wspólnie z Eckardem Reissesem ukazała się w 2012 r. i dzięki licznym materiałom archiwalnym dokumentuje w precyzyjny sposób dzieje żydowskiego cmentarza na dzisiejszym pograniczu polsko-niemieckim.

Tematy pozostałych wystąpień to: Salomon Maimon i poglądy uczonego na religię, analiza jedenastotomowej *Historii Żydów* Heinricha Graetza, żydowska architektura sakralna na Ziemi Lubuskiej, rekonstrukcja zielonogórskiej synagogi, działalność dziennikarza i animatora społecznego Maurycego Kajlera w Żarach, nobliści pochodzenia żydowskiego, exodus Żydów żarskich po 1967 r., społeczność żydowska na Dolnym Śląsku po 1989 r., działalność Żydowskiego Związku Kobiet w XX w. czy Internet jako narzędzie do badań historii Żydów. Pierwszy dzień konferencji ukoronował koncert pop rockowego piosenkarza i kompozytora z Tel Awiwu, Shachara Gilada.

Środowy cykl prelekcji kontynuowano w Muzeum Ziemi Międzyrzeckiej, gdzie zgromadzonych gości powitał dyrektor Andrzej Kirmiel. Po naukowych prezentacjach poświęconych historii witnickich Żydów i gmin żydowskich w zachodniej Wielkopolsce uczestnicy i goście konferencji złożyli wizytę burmistrzowi Skwierzyny, Tomaszowi Watrosowi, który zaprezentował historię miejscowego żydowskiego cmentarza. Watros opowiedział również o działalności, prowadzonej wspólnie ze swoim dawnym nauczycielem, Andrzejem Kirmielem, na rzecz odnawiania pamiątek kultury żydowskiej i upowszechniania wiedzy nt. judaica wśród młodszych pokoleń. Po spotkaniu uczestnicy udali się do synagogi oraz na cmentarz. Należy tutaj wspomnieć, że międzyrzecka bożnica została niedawno wyremontowana z inicjatywy chińskiego inwestora i służy odąd jako centrum handlowe. W dawnej świątyni zachował się szczęśliwie Aron ha-kodesz, relikwiarz alias szafa ołtarzowa do przechowywania zwojów Tory, stanowiąca zabytek o unikatowej wartości.

Po powrocie do muzeum referat zatytułowany *Żydowskie ślady w województwie lubuskim* wygłosił Andrzej Kirmiel. Na zakończenie zwiedzono Muzeum Ziemi Międzyrzeckiej i tematyczną wystawę, przygotowaną na okoliczność konferencji.

Dorobek kulturowy Żydów z terenów dzisiejszego województwa lubuskiego, Śląska oraz polsko-niemieckiego pogranicza postrzegany jest z upływem czasu z coraz większą świadomością. Ta wyjątkowa scheda jest też coraz lepiej pielęgnowana. Co się tyczy Zielonej Góry i okolic to istniejącą sytuację zawdzięczać można m.in. prezesowi Lubuskiej Fundacji „Judaica” i dyrektorowi Muzeum Ziemi Międzyrzeckiej w jednej osobie, Andrzejowi Kirmielowi, przewodniczącej żarskiej Gminy Żydowskiej, Alicji Skowrońskiej, burmistrzowi Skwierzyny, Tomaszowi Watrosowi oraz kierownikowi Instytutu Demografii i Historii Gospodarczej Uniwersytetu Zielonogórskiego, prof. Tomaszowi Jaworskiemu. Ostatni z wymienionych dorastał i rozpoczął swoją ścieżkę dydaktyczną w Żarach, mieście, w którym zachowały się wpływy kultury żydowskiej. Jaworski pamięta swoich żydowskich przyjaciół z czasów dzieciństwa i kontakty te istnieją do dzisiaj. Opublikował wiele artykułów na temat historii Żydów i był jednym z inicjatorów tegorocznej konferencji.

Na terenie polsko-niemieckiego pogranicza można natrafić na liczne ślady oraz przykłady kultury i działalności społeczności żydowskiej. Oprócz wspomnianych zabytków typu synagoga w Międzyrzeczu czy kirkuty w Żarach i Skwierzynie warto pamiętać o zielonogórskim ohelu przy nieistniejącym już kirkucie przy ul. Chmielnej (miejsce upamiętniają dwie tablice), macewach w niemieckojęzycznej, odnowionej części cmentarza w Ochli pod Zieloną Górą czy też odrestaurowanej w ostatnim czasie wrocławskiej Synagodze pod Białym Bocianem.

Cieszy fakt, że pogranicze pozostaje nie tylko miejscem pamięci, ale również obszarem inspirującym do nieustannych badań nad kulturą stanowiącą w niepowtarzalny sposób pomost pomiędzy starożytnością i czasami postmodernistycznymi, pomiędzy dawną ortodoksyjną tradycją i dorobkiem kulturalnym, którego przesłanki nie utraciły nic ze swojej aktualności. Konferencje takie jak ta, zielonogórsko-międzyrzecka, dowodzą, że skomplikowane stosunki polsko-niemiecko-żydowskie można i warto pojmować przez pryzmat wyjątkowej wspólnoty o znaczeniu historycznym i społeczno-ekonomicznym.

Izabela Taraszczuk